

Суштина и врсте ратова

УДК 355.48

Проф. др Миланко Зорић, пуковник

Рат је најоштрији оружани сукоб између и унутар држава и нација око територија и граница, природних ресурса и трговинских путева, власти, моћи и богатства.

Обухвата ратна и борбена дејства оружаних снага и неоружане облике борбе у свим сферама друштва који се предузимају ради покоравања противника и остваривања циљева политике. Рат је политички акт и инструмент, средство и саставни део политике за насилно решавање међународних сукоба и унутрашњих антагонистичких противуречности ангажовањем војне силе и целокупног ратног потенцијала.

Према циљевима и карактеру зараћених страна, ратови могу да буду међународни и унутрашњи, односно агресивни и одбрамбени ратови. Сагласно величини ратишта и броју зараћених држава, могу да буду локални, регионални и светски, а према врсти употребљеног оружја – конвенционални, нуклеарни и конвенционално-нуклеарни ратови.

Најчешћи ратови у 21. веку биће локални и регионални међународни и унутрашњи (грађански) ратови, уз иностране оружане интервенције и операције другачије од рата и међународне економске и друге санкције. Настајаће првенствено на подручјима која су богата енергентима, сировинама, рудним благом и другим природним ресурсима, и која су оптерећена кризама националног и међународног карактера, сецесионизмом, побунама и терористичким акцијама. Будући ратови информатичког доба могу да настану између држава које припадају истим или различитим цивилизацијама, односно између аграрних, индустријских и информатичких друштва, у којима ратна техника и технолошка надмоћност имају све већи значај.

Увод

Суштина и типови ратова, утицај оружја високих технологија на ратна дејства и руковођење ратом основна су питања савремене теорије стратегије. Глобализација светске привреде, нови регионализам, монопол транснационалних корпорација, хегемонија Сједињених Америчких Држава у светским односима, експанзионизам њиховог Северноатлантског пакта и учестала примена политике силе и интервенције, пораст милитаризма и интернационализација војног насиља, борба за изворе

стратешких сировина и енергената и контролу њиховог транспорта, нова геополитичка подела Европе и света и прерасподела светске моћи и стварање света „новог поретка“ одлике су и садржај садашњих међународних односа. Савремени свет је препун криза и сукоба разне врсте (етнички, међунационални, расни, конфесионални, политички, идеолошки, економски, трговински, војни, међудржавни, цивилизацијски, и слично), укључујући ратове различитог интензитета, војне интервенције и неконвенционално ратовање као најизразитије облике примене политике силе.

Савремени рат је масован оружани сукоб, првенствено између и унутар држава и нација, применом оружаног насиља и других средстава, ради насилног решавања спорова око територија и граница, природних ресурса и трговинских комуникација, власти и хегемоније, моћи и богатства. Агресивни рат је дефинисан као злочин против мира и међународноправно је забрањен. Правно дозвољени међународни оружани сукоби у систему Повеље Уједињених нација јесу случајеви индивидуалне и колективне самоодбране сходно члану 51. Повеље, војне принудне мере Савета безбедности УН против агресора ради сузбијања агресије, као и оружана борба народа у колонијама и зависним земљама против стране доминације и окупације за остваривање права покорених народа на самоопредељење, слободу и независност. Али, агресивни ратови се још увек воде, а водиће се и у догледној будућности, независно од међународноправне забране и санкција.

Појам и суштина рата

Питања рата, кризе и мира истовремено спадају у област политике, међународних односа, полемологије, опште и војне стратегије и других наука и научних дисциплина. Дефинисање и појмовна анализа феномена рата зависи од смисла, контекста и становишта са којег се рат разматра. Са најширег становишта, рат је комплекс друштвених појава и најгрубља врста друштвеног (оружаног и политичког) сукоба међународног и унутрашњег карактера, путем организованог оружаног насиља и других акција, ради остваривања непомирљивих интереса и циљева зараћених страна. Смисао рата јесте коренита промена међународног система и постојећег односа снага у свету и у региону, односно насилна замена друштвеног уређења, владајућег поретка и режима у некој земљи, и стварање нових стања и односа који више одговарају интересима и циљевима зараћених страна. Свођење природе и суштине рата само на оружану борбу и борбена дејства преуско је и научно неосновано. Јер, у бројним ратовима, од античког доба до сада, често су мобилисани и ангажовани сви расположиви људски потенцијали и материјални ресурси и комбинована ратна дејства оружаних снага и разна неоружана (економска, политичка, дипломатска, технолошка, психолошка) средства и поступци ради потчињавања противника и наметања своје воље.

Рат настаје у ситуацији када су противуречности и сукоби интереса и циљева између антагонистичких друштвених група и територијално-политичких заједница (племена, класе и слојеви, народи и нације, конфесионалне групе и националне мањине, државе и војни савези и коалиције и други политички субјекти) непомирљиви и заоштрени до оружаног конфликта, тако да се, према оцени њихових носилаца, не могу другачије решавати осим оружаном борбом и борбеним дејствима. Оружана борба је атрибут и битан садржај рата, а по њој се рат разликује од свих других друштвених појава и стања. Она има одлучујућу улогу у рату јер се противнику само у ратним и борбеним дејствима могу нанети масовни губици, сломити војна моћ и борбени морал, наметнути властита политичка воља и остварити ратни циљеви.

Савремени рат је свеобухватан и тоталан друштвени сукоб и средство за разрешавање међународних спорова и унутрашњих антагонистичких противуречности масовним оружаним насиљем и другим методама и акцијама. Односно, рат је „стање односа између држава у коме зараћене стране настоје употребом оружане силе да постигну војну, политичку и економску предност уништењем војне силе непријатеља ради потпуног или делимичног заузимања његове државне територије, постизања спорних питања у своју корист или у ком другом циљу“.¹ По природи и суштини, рат је сложена и вишедимензионална појава – стање – процес и облик односа између зараћених страна који обухвата ратна дејства њихових оружаних снага и борбу на економском, дипломатском, политичком, технолошком, психолошком и другим пољима људске делатности ради остваривања циљева политике. То је политички инструмент и најгрубљи начин насилног решавања међународних и унутрашњих спорова и криза ангажовањем оружаних снага и свих извора националне снаге и моћи. Укратко, рат је „сукоб држава, војно-политичких савеза, класа, нација или других друштвених група, у којем се масовно и организовано примењује оружаном насиље и води оружана борба, уз истовремено вођење борбе у свим областима друштвеног живота, ради остваривања одређених политичких, економских и других циљева“.²

Схватања о рату као сложеном феномену и свеобухватном сукобу зараћених страна, у којем приоритет има оружана борба, преовлађује и у англосаксонској и француској литератури. „Рат је оружани сукоб између нација или других политички организованих група које настоје да једна другој наметну своје захтеве силом или насиљем“.³ Односно, рат је „стање непријатељстава које постоји између или унутар нација, а карактерише га примена војне силе. Суштина рата јесте насилан сукоб између двеју непријатељских, независних и непомирљивих воља, где

¹ *Политичка енциклопедија*, „Савремена администрација“, Београд, 1975, стр. 886.

² *Стратегија оружане борбе*, ССНО, Београд, 1983, стр. 20; слична дефиниција дата је и у *Стратегији ОНО и ДСЗ*, ССНО, Београд, 1987, стр. 22.

³ *Encyclopedia International*, In Volume 19, Grolier Incorporated, New York, 1971, p. 200.

свака настоји да се наметне другој“.⁴ Циљ рата је наметање сопствене воље противнику, и то организовано употребом или претњом употребе војне силе. На националном нивоу, рат обухвата примену свих елемената националне снаге и моћи, укључујући војну силу, економику, дипломатију, идеологију, технологију и културу. Примена војне силе као инструмента политике, у садејству с осталим средствима националне моћи, варира од интензивног ратовања ради пораза непријатељевих претњом и принудом. Интензитет конфликта зависи од политичких циљева, ангажованих снага и војних средстава, националне политичке воље и намера, и степена борбених дејстава.

Према гледишту америчког теоретичара Квинси Рајта, рат је двострани процес, уравнотежен или симетричан однос између зараћених страна и „истовремени конфликт оружаних снага, расположења становништва, правних начела и националних култура који су толико изједначени да конфликт између њих доводи до максималне интензификације сваког од тих фактора и на једној и на другој страни“.⁵ Дакле, рат је вишезначан термин: 1) рат у субјективном смислу је вештина и метод организовања и употребе војне снаге ради остваривања циљева једне друштвене групе, 2) рат је у објективном смислу борба употребом силе или социјална ситуација коју карактеришу сукоб, напетост и насиље великог обима у односима између друштвених група, и 3) рат је у правном смислу само онај друштвени сукоб у којем сукобљене стране имају исти правни статус, односно стање које им подједнако допушта сукобљавање војном снагом. „Док су ратове обично користиле државе као методу међународне политике, њега су такође употријебили устаници и побуњеници да би стекли независност, поједине владе да би угушиле домаће и колонијалне побуне и међународне организације ради сузбијања агресије. Циљеви рата били су територијална, привредна и културна експанзија, национална независност, сигурност и солидарност, међународна стабилност, правни поредак и мир“.⁶ Модерни ратови се воде на војном, дипломатском, економском и пропагандном фронту; вештина ратовања обједињава и координира све те елементе и акције ради победе и подређена је политичкој вештини или политици.

У британској доктрини одбране од 1996. године рат је дефинисан на следећи начин: „Рат је најоштрији облик оружаног сукоба, углавном између држава, који карактерише интензивна, широко распрострањена и непрекидна борба.“⁷ Узроци рата су у борби за територије и ресурсе, заоштреној људским понашањем и емоцијама и повезаној с политичким, економским, конфесионалним и другим интересима. Димензије и карактеристике сукоба зависе од више чинилаца: 1) природе, врсте и

⁴ Warfighting, U. S. Government Printing Office, Washington, D. C., 1994, p. 3.

⁵ Quincy Wright, *A Study of War*, Chicago, 1951, p. 698.

⁶ Quincy Wright, *The Study of International Relations*, New York, 1955, (Наведено према: Владимир Иблер, *Међународни односи – зборник радова*, „Напријед“, Загреб, 1971, стр. 422).

⁷ *British Defence Doctrine*, London, 1996, p. 2.8.

снаге учесника (држава, група држава, законита влада, побуњеници); 2) нивоа интереса сукобљених страна; 3) концепта ограничења (практична, правна, етичка и политичка); 4) метода ограничења (циљеви, средства и простор); 5) типа ангажованих снага, и 6) степена интензитета (низак, средњи и висок интензитет).

Француски писци такође дефинишу рат као тоталан сукоб зараћених страна. Према Бофру, рат је сада „постао отворено тоталан“, тј. води се „једновремено у свим доменима: политичком, економском, дипломатском и војном“.⁸ Рат је „силовит феномен“ и подухват „препун многих крупних опасности“, у којем и сама ирационалност има важну улогу, али се мора посматрати под углом рационалности. За Рејмона Арона рат је интегрални део односа између држава и других политичких заједница, последње средство њихове дипломатије и оружани сукоб путем организованих војних снага ради остваривања одређених циљева; рат је производ понашања снага које руше и разарају претходну мирнодопску равнотежу.⁹

Насупрот наведеним гледиштима, некадашњи совјетски војни писци су тврдили да је погрешно у појам рата укључивати разне невојне форме борбе – економску, идеолошку и дипломатску борбу, наводећи да оне стално постоје између држава и класа, те да би њихово укључивање у појам *рат* значило да је рат стално стање друштва и међународних односа. Рат је дефинисан као „оружано насиље, организована оружана борба између различитих друштвених класа, држава, група држава, нација – ради постизања одређених политичких циљева“.¹⁰ Одлучујућу улогу у рату имају оружане снаге и оружана борба, а сва остала средства (економска, дипломатска, идеолошка) треба да садејствују оружаним снагама у постизању политичких циљева путем ратних дејстава. Затим се констатује следеће: „1) да је рат употреба силе у односима између држава; 2) да се под средствима силе или средствима за вођење рата подразумевају оружане снаге држава; 3) да Лењиново схватање рата као продужења класне политике насилним средствима, схватање рата као оружане борбе у име одређених политичких циљева, остаје на снази и у савременој епохи“.

Међутим, садашњи руски војни теоретичари савремени рат сасвим исправно схватају шире и дефинишу га као комплексан феномен и свеобухватан сукоб зараћених страна. На пример, генерал М. А. Гареев дефинише рат као сложену социјално-политичку појаву „која обухвата све сфере живота укључених у њега држава и народа, заправо различите облике борбе с противником, пре свега економску, политичку и психолошку, при чему одлучујући значај има оружана борба“.¹¹ У енциклопедијском речнику *Политологија*, од 1993. године, рат је дефинисан као

⁸ Бофр, *Увод у стратегију*, ВИЗ, Београд, 1968, стр. 14.

⁹ Опширније: R. Aron, *Paix et guerre entre les nations*, Paris, 1962.

¹⁰ Соколовски, *Војна стратегија*, ВИЗ, Београд, 1965, стр. 254.

¹¹ Гареев М. А., *Если завтра война?* – Москва, „ВладДар“, 1995, С. 7.

„социјална појава, која представља један од облика разрешавања друштвено-политичких, економских и идеолошких, као и националних, конфесионалних, територијалних и других противуречности између држава, народа, нација, класа и друштвених група средствима оружаног насиља“.¹² Прецизније речено, политика као основни елемент суштине рата може да обезбеди „остваривање постављених циљева не само путем оружаног насиља, већ и других облика борбе“. Садашњи руски војни писац А. А. Дремков такође сматра да рат треба схватити као историчан, развојан и променљив процес – по садржају, облицима и суштини. Средства насиља нису више само оружје и ратна техника у целини намењени за физичко уништавање људи и рушење војних објеката, него и средства којима се нарушава систем управљања оружаном снагама и системи оружја противника, психички делује на војску и становништво сукобљених страна, дезорганизује рад позадине и ратна привреда противника, и друго. Модерни ратови обухватају ратна дејства и елементе војнодипломатске, војноекономске, психолошке, информационе и друге форме „невојне“ или неоружане борбе. Сада се већ у време мира изводи *нетрадиционално ратовање*, за чије вођење постоје органи управљања, разрађени планови и начини дејства, формиране и припремљене специјалне снаге, укључујући и обавештајне службе, обезбеђена потребна средства и створени погодни политички, економски и социјални услови и подршка сопственог јавног мњења.¹³

У свом знаменитом делу *О рату* појам рата је одредио и Клаузевиц. Рат је, према њему, сложена и променљива појава, „чудновато тројство, састављено из првобитне силовитости свога елемента, мржње и непријатељства, које треба сматрати слепим природним нагонима, затим из игре вероватноће и случајности, која га претвара у слободну делатност духа, и, најзад, из подређене природе политичког инструмента, због чега припада само разуму“.¹⁴ Страсти које ће се у рату распламсати, морају већ постојати у самим народима; обим који ће добити игра храбрости и талента у царству вероватноће и случајности зависи од особина војсковође и војске; политичке намере припадају само влади.

Већина општих дефиниција рата конституише језгро смисла и битне компоненте тог феномена и појма: 1) рат је сложена друштвено-историјска и социјално-политичка појава, комплексан и свеобухватан друштвени процес, стање и облик односа између зараћених страна, условљен економским и политичким неједнакостима и оштром борбом територијализованих људских заједница, односно дубоким антагонистичким противуречностима у људском друштву и у међународним односима, у којем се примењује оружаном насиље и друге врсте или облици борбе; 2) рат је средство за разрешавање непомирљивих противуречности у

¹² Политология: *Энциклопедийски словарь*, Москва, 1993, С. 51.

¹³ А. А. Дремков, *Нетрадиционные войны: сущность, проблемы, перспективы*, „Военная мысль“, 2/1998, С. 73.

¹⁴ Клаузевиц, *О рату*, Редакција „Војно дело“, Београд, 1951, стр. 55.

друштву и најгрубљи облик остваривања политике у међународним односима; 3) рат је последње средство политике и политички инструмент, односно наставак политичких односа насилним средствима путем оружане силе; 4) рат је посебна врста друштвеног сукоба, односно најжешћи оружани сукоб између или унутар друштвених група и политичких заједница, уз оружану борбу и друге облике насиља; 5) рат је организован облик масовног оружаног насиља, мање или више регулисан међународним правним и политичким актима; 6) рат је израз моћи, интереса, циљева, мотива и воље најчешће једне стране у сукобу, односно рат опредељују војне снаге и дијаметрално супротни ратни циљеви зараћених страна; 7) рат се испољава кроз оружану борбу, односно кроз ратна и борбена дејства оружаних снага ратујућих страна, али садржи и друге облике борбе и ратовања, као што су економски, дипломатски, психолошко-пропагандни, информативни, субверзивни итд.; 8) рат је специфична делатност, практична вештина и умешност, а не егзактна наука, с насиљем и рушилаштвом, ирационалношћу и непредвидивим околностима, изненађењима разних врста, законитостима вероватноће и односом снага ратујућих страна, као и знатним утицајима међународних чинилаца или „треће стране“. Укратко, рат је комплексан и вишедимензионалан социјално-политички и војни феномен који захтева тачно дефинисање, ефикасне припреме снага, промишљену стратегију извођења ратних дејстава и њихово усклађивање с бројним неоружаним облицима борбе или невојним акцијама које доприносе остваривању ратних циљева, и закључивање мира под условима који су резултат победе, компромиса између зараћених страна или диктата „треће стране“. Савремени рат је стање непријатељства и интензиван и интегралан оружани сукоб, првенствено између држава и нација или унутар њих, применом војне силе и оружане борбе и ратних дејстава, уз истовремено ангажовање и садејство њихове економске, политичке, дипломатске, технолошке, психолошке и духовне снаге и моћи и вођења борбе у тим сферама ради наметања своје воље противнику и остваривања међусобно супротстављених економских, политичких и војностратешких интереса и циљева (та суштинска ауторова дефиниција рата служи као идеја водила у даљем разматрању тог феномена).

Еволуција рата

Ратови су се у појединим епохама разликовали по узроцима и поводима, условима и околностима настанка и завршетка, затим по циљевима и функцијама, садржајима и димензијама, средствима ратне технике и начинима вођења. У првој фази првобитне заједнице ратови су вођени између друштвених хорди, родовских и братственичких заједница, номадских пастирских племена и племенских савеза ради заузимања и одржавања територија (ловишта, природни воћњаци, пашњаци, обрадиве површине и други ресурси) и протеривања супарника,

затим ради одмазде и освете за причињену штету, отмице и пљачке и стицања средстава за живот и за рад.¹⁵ У вишој фази првобитне заједнице, односно у периоду настанка вишка производа, велике друштвене поделе рада и учвршћивања приватне својине над средствима за производњу, територијализације људских заједница (племена, народи) и превласти племенске олигархије, а затим поделе друштва на антагонистичке класе и слојеве и стварања државе као политичке заједнице, апарата принуде и инструмента владајуће класе, ратови су се водили ради пљачке материјалних добара и богаћења, освајања територије и ресурса противника, стицања радне снаге и робова и насилног преузимања власти. Дакле, у вишој фази првобитне заједнице и у епохи робовласништва рат је био основно средство за стицање и одржавање територије, радне снаге, робова и својине и за пљачку суседних племена и народа, а касније и за колонизацију и стварање империје, разарање непријатељевих и супарничких држава (и племенских савеза) и старих цивилизација, покоривање и уништавање других народа и иновераца и успостављање светске или регионалне хегемоније.

У феудализму, ратови су се водили ради освајања и ширења државне територије и стварања царстава и империја, освајања нових феудалних поседа и кметова, прогона и уништења иновераца и јеретика и њиховог преобраћања, преузимања власти и свргавања династија, прерасподеле друштвеног богатства и моћи између феудалне аристократије, цркве, као идеолошке снаге, и феудалног поседника и феудалне државе, а мешовити верски и пљачкашки ратови вођени су против иновераца и ради гушења устанака кметова и ситних феудалаца. У епохи настанка и ширења капиталистичког начина производње вођени су грађански ратови и оружане револуције ради обарања феудализма и насилног преузимања власти и спољни ратови против феудалних и других држава и народа ради ширења капиталистичких односа, освајања и анексије туђих територија и стварања империја. Тада су формиране масовне армије од ослобођених сељака и ситне буржоазије, а рат је попримио шире димензије и постао ствар владе (и владара), војске и народа. Буржоаске државе су такође водиле колонијалне ратове ради стицања колонија и зависних земаља као извора сировина и јевтине радне снаге и тржишта за индустријске производе и извоз капитала (и „вишка становништва“), империјалистичке ратове за прераспделу колонија и зависних територија и за успостављање светске, континенталне и регионалне хегемоније, затим ослободилачке ратове за национално ослобођење и уједињење и одбрамбене ратове за одбрану слободе и независности отаџбине, а понекад и коалиционе ратове и иностране војне интервенције против револуција радничке класе и сељаштва у појединим земљама.

¹⁵ Опширније: Адам Смит, *Истраживање природе и узрока богатства народа*, књ. 3, „Култура“, Београд, 1970; Карл Маркс, *Основи критике политичке економије*, МЕД, том 19, ИМПП и „Просвета“, Београд, 1979; Quincy Wright, *A Study of War*, 1951.

Ратови и војне интервенције вођени су у савременој епохи и између социјалистичких земаља ради стицања и учвршћења хегемоније и монопола, ширења и наметања сопственог модела и система другим земљама и спречавања изласка из војног пакта. Такви сукоби су правдани заштитом својих „права“ и својих штићеника, „братском помоћи“, пролетерским интернационализмом и интернационалистичком солидарношћу, теоријом ограниченог суверенитета, позивом „здравих снага“, унапред формираних, да заснују марионетску власт, казном због „увреде“ и другим мотивима. То су били агресивни акти који су нанели огромну штету социјализму, миру и друштвеном напретку.

У периоду после Другог светског рата вођени су ратови и између неких капиталистичких држава, затим између ванблоковских или несврстаних земаља, као и између неких социјалистичких и капиталистичких (и несврстаних) земаља, и то око територија и граница, стицања регионалне превласти, наметања сопственог друштвеног уређења и сузбијања продора супарничке велике силе. Укратко, савремени ратови су најчешће вођени на простору некадашњих колонија, доминиона и зависних земаља, неразвијених капиталистичких и социјалистичких земаља, односно на подручју Трећег света и у регионима где се сударају интереси великих сила и њихових војних савеза и коалиција или у зонама њихових „виталних интереса“, као и на простору где настаје „вакуум силе“ или „вакуум безбедности“ услед повлачења супарничке силе.

Еволуција социјалне природе, физиономије и облика вођења рата зависи од историјске епохе и постојећег начина производње, достигнутог степена економског и технолошког развоја, промена у ратној техници и технологији, међународних прилика и околности и унутрашњих услова у ратујућим странама, као и од циљева и карактера политике владајућих друштвених снага у њима. Ратови све више постају технифицирани и механизовани процеси и интензивни сукоби, у којима војна надмоћност и потпуна неравнотежа у оружјима високих технологија имају повећан, ако не и пресудан утицај на методе вођења и исход ратног сукоба. Нова технолошка револуција у војној области, која ће значајно изменити физиономију и начине вођења рата у будућности, подразумева три основна продора у високим технологијама: 1) прикупљање, обраду и дистрибуцију обавештајних информација, сателитско и друго осматрање и извиђање; 2) интегрисане и ефикасне управљачке, командне, контролне, комуникационе и компјутерске системе, и 3) примену „дистанционих дејстава“ или далекометних „прецизних удара“ за уништење и онеспособљавање циљева на великим даљинама и висинама (крстареће и друге ракете и остала ратна техника).

У вези с тим, савремене ратове које воде високоиндустријализоване земље против неразвијених земаља и земаља у развоју карактеришу првенствено интегрисане операције свих видова оружаних снага у свим амбијентима дејства (копно, море, ваздушни простор, космос), велика улога система управљања и веза, информативних и информационих

система, обавештајно и електронско ратовање, психолошко-пропагандне операције и медијско (или информативно) ратовање, субверзивне и друге подривачке активности. Садашњи завојевачи и неоимперијалисти тешко могу да задрже заузето подручје и да одрже надмоћност снага на најважнијим стратешким тачкама, па се знатно ослањају на савезнике и „сарадничке“ и вазалне режиме. У вези с тим, светски моћници изазивају разне националне и међународне кризе, подстичу и подржавају сецесионизам и тероризам у неким земљама, примењују акте прикривене агресије и нетрадиционално ратовање (нарочито информационо, психолошко и психотронско, обавештајно и електронско), економске и друге санкције и војне интервенције против „непослушних“ малих и средњих држава ради њиховог покоровања, слабљења, поделе и дезинтеграције.

Међузависност савременог света, нова револуција у војној области и огромно повећање разорне моћи оружја високих технологија, јачање снага мира и утицаја светске организације, појава нових центара моћи и успостављање равнотеже снага у најважнијим регионима света и повећана улога међународног права и дипломатије могу да допринесу постепеном превазилажењу рата као инструмента националне и међународне политике. Међутим, то је дуготрајан, сложен, противуречан и неизвестан процес, који подразумева нестанак узрока и услова који га изазивају, измену људске природе и освајачког менталитета неких народа и држава, напуштање политике силе и интервенције у корист политике мира и равноправне сарадње, потпуно разоружање и успостављање мира и безбедности у светским оквирима, владавину права и правде и добрих обичаја у међународним односима, превазилажење националне државе и политичке територијализације људског друштва и стварање општечовечанске хумане заједнице.

Политика и рат

Повезаност политике и рата, с управљачком и руководећом улогом политике, предмет је теоријских расправа од античког времена па све до садашњих дана. Старогрчки мислиоци Платон и Аристотел су рат разматрали као „темељну вештину“ и саставни део политичке вештине. Макијавели је наглашавао да је рат средство владара за остваривање одређене политике, а Хегел да је рат средство или инструмент за постизање политичких циљева. Џонатан Свифт, Жомини и други тадашњи аутори сматрали су рат средством владара или државе за остваривање одређених циљева.

Према Клаузевицу, рат је политички акт који произилази из политичких односа између појединих народа и влада и политичке намере, а изазива га и њиме управља политика у обе ратујуће стране. Однос политике и рата Клаузевиц дефинише ставом да „рат није ништа друго до државна политика продужена другим средствима“, или, прецизније речено – рат је „наставак политичких односа са употребом других

средстава“.¹⁶ Рат је и политички акт и „прави политички инструмент, продужење политичких односа, њихов наставак другим средствима“. Карактер сваког рата произилази из карактера државне политике и стања политичких односа између појединих земаља и влада. Стратегија рата мора да буде подређена државној политици, која одређује главне смернице за ратни план и основне стратешке линије рата. Укратко, „рат је политичко оруђе; он мора неминовно да носи политички карактер, он мора мерити политичком мером; вођење рата у својим главним потезима је зато само политика која је перо заменила мачем, али зато није престала да мисли по својим сопственим законима“.

Рат је саставни део политике и оружани облик политичке борбе, а води се на војном, економском, дипломатском, психолошком и другим пољима. Његова дејства и акције усклађује и обједињава политика. Она одлучује о рату и миру, претходи рату и наставља се у рату и после рата, припрема и усмерава рат, одређује његов карактер и сврху и ратне циљеве. Политички циљеви једног рата значајно одређују његову природу и суштину, физиономију, облике и начине вођења. Исто тако, политика настоји да створи савезнике и „сараднике“, да неутралише потенцијалне противнике и да дипломатским и другим средствима разбије противничку коалицију, да спречи међународну изолацију сопствене земље и геополитичко (и геостратешко) окружење. Политика, такође, организује снаге и средства за вођење рата, ангажује и обједињава све изворе и потенцијале за потребе рата, формулише ратну доктрину и стратегију, усклађује ратна дејства с акцијама на економском, дипломатском, психолошком и другим пољима, значајно утиче на ток ратних дејстава и управља и руководи оружаним снагама, убира резултате победе или сноси последице пораза у рату и закључује мир. Речју, политика је извориште и исходиште рата и усмеравајућа делатност највиших органа државне власти, где постоји и повратни утицај рата на политику, особито ако су ратна дејства неуспешна. Погрешна државна политика може да захтева од оружаних снага и стратегије потпуно апсурдне акције, које оне не могу да изведу, и да тако допринесе поразу. Опет, погрешна стратегија и крупне стратешке грешке такође могу да изазову неуспех у рату.

У савременим условима, политика и понашање „треће стране“ (нека велика сила, група великих сила, војни савез, светска и регионална организација) која није у непосредном ратном сукобу често битно утичу на избијање, ток и исход једног међудржавног и унутрашњег рата. „Трећа страна“ може да се понаша неутрално и непристрасно, подстрекачки или интервенционистички и шићарцијски, и да условљава и диктира успостављање мира у свом интересу и у интересу својих зависника и штићеника.

Социјално-политичка суштину једног рата понекад се испољава у преображеном виду – као сукоб интереса читавих народа и појединих

¹⁶ Клаузевиц, *исто*, стр. 35. и 521.

земаља, конфесија, култура и цивилизација и других учесника. Рат је понекад заиста израз тежњи и воље већине маса народа, али је најчешће изазван и одређен интересима, циљевима и политиком владајућих друштвених снага ратујућих страна, независно од тога да ли се оправдава државним, националним, идеолошким, професионалним или другим разлозима. Тим пре што спољни и унутрашњи узроци и услови за избијање рата делују изведено, посредно и стохастички, а одлуку о ступању у рат доноси само политика. Односно, друштвени узроци и услови за избијање једног рата, као што су политичка и економска неједнакост и супротности интереса појединих друштвених група и политичких заједница и појачана експлоатација, неједнак темпо развоја економике и појава криза, политика силе и интервенције, односно борба за превласт и материјалне привилегије и власт, територијални захтеви и сукоби око граница и геополитички интереси, антагонистичке социјално-класне, економске, политичко-идеолошке, професионалне и културно-цивилизацијске противуречности заострене до конфликта, не морају и не могу нужно – по сили природних закона, да аутоматски и неизбежно изазову међудржавни и грађански рат независно од карактера и циљева политике страна у сукобу и одлуке политичког руководства.

Сваки рат, као масован и најгрубљи оружани сукоб и свеопшта борба између антагонистичких друштвених група и политичко-територијалних заједница, води се ради насилног остваривања интереса и циљева које поставља званична политика. Ратни циљеви зараћених страна су дијаметрално супротни и умногоме одређују карактер и садржај рата, степен напрезања снага и интензитет ратних дејстава. Укратко, рат је продужавање међународних политичких и економских односа помоћу ратних и борбених дејстава оружаних снага, уз ангажовање свих расположивих ресурса и борбу на свим пољима друштвене делатности, ради онеспособљавања и поковавања противника, а политика се наставља и у рату којим управља као највиша или врховна власт и после рата и закључења мира. Међутим, епохална открића у науци и техници, развој нуклеарног и другог савременог оружја великог домета, велике ватрене моћи и разарања, правна забрана агресивног рата, нестанак колонијалног система и свеопшта повезаност и међузависност света довели су у питање сврсисходност рата као реалног и разумног средства политике. Наиме, нуклеарни или нуклеарно-конвенционални рат никако не може бити целисходан продужетак и инструмент политике јер је ирационалан и апсурдан. Стога се неке велике западне силе и њихови војни савези, као рушиоци мира или као главни извори нарушавања мира и безбедности у савременом свету у њиховој глобалној политици силе и интервенције, оријентишу на изазивање криза и „управљање“ кризама у зонама „виталних интереса“ и у „сивим зонама“, на подстицање и ширење „малих“ или локалних међудржавних и грађанских ратова и на војне интервенције у њима ангажовањем сопствених и савезничких (коалиционих) снага, односно на војне при-

нудне мере Савета безбедности УН и мултилатералне „мировне“ операције и „хуманитарне интервенције“. Укратко, рат је политички акт, инструмент и саставни део политике, која одређује његов почетак, ток и исход. Политика располаже и другим политичким и невојним средствима и поступцима за мирно решавање међународних криза и спорова и унутрашњих сукоба, као и за остваривање својих циљева. Све то налаже потребу спречавања, избегавања и превазилажења рата као политичког инструмента за решавање међународних спорова и друштвених противуречности.

Социјално-политичка подела ратова

Подела ратова на врсте и подврсте, начине и облике вођења и друге компоненте обавља се по разним основама. Сваки рат је оружани сукоб и свеопшта борба између зараћених страна, а његова се природа и суштина могу објаснити само схватањем епохе у којој је настао, узрока и услова избијања и политичких циљева страна у сукобу. Рат је био и остао политички инструмент за стварање и ширење, али и за разбијање и рушење држава, империја, друштвених система и политичких идеологија. Може да допринесе друштвеном развоју и интеграцији, али још више, и чешће, рушењу, деструкцији и дезинтеграцији политичких заједница. Последице рата јесу велика страдања и патње људи, огромна материјална разарања, велики расходи везани за оружје и опрему и друге ратне потребе, економско пропадање, па и пропаст поражене државе и уништење једног народа.

У науци о међународним односима, војним теоријама и ратним доктринама појединих земаља ратови се најчешће разврставају према социјално-политичкој суштини и циљевима, величини ратишта и броју држава у рату, начинима вођења и врстама оружја које се употребљава у ратним дејствима, амбијенту извођења ратних дејстава и садржајима невојних активности. У вези с тим, разликује се социјално-политичка и војна класификација ратова, која је условна јер се критеријуми класификације и типологизације преплићу и допуњују.

Социјално-политичка класификација ратова заснива се на анализи историјских услова и узрока сваког појединог рата, вредносним оценама зараћених страна и ратних циљева којима теже, оценама политичке суштине и друштвеног карактера рата, току и резултату или последицама рата по зараћене стране и људско друштво у целини. Са политичког и правног становишта, општа подела на *међународне* и *унутрашње* ратове је класична и суштинска подела. У прву групу спадају ратови између држава, група држава, војних савеза, коалиција и војних пактова, као и ратови између империјалних метропола и колонијалних народа, на које се примењују правила и обичаји међународног ратног и хуманитарног права. У другу групу спадају грађански ратови између антагонистичких друштвених група унутар једне државе или нације. Наравно, у пракси постоје и мешовити и прелазни типови ратова, који имају обе-

лежја и међународног и грађанског рата и оружане револуције. Односно, грађански ратови су се понекад водили у оквиру народноослободилачког и одбрамбеног рата, уз инострану војну интервенцију неке велике силе и њених савезника и ангажовање мултинационалних снага под мандатом Савета безбедности УН или без тог мандата, због чега су попримали и специфична обележја међународног оружаног сукоба. У међународне ратове спадају освајачки, одбрамбени и народноослободилачки ратови.

Освајачки, агресивни или нападачки рат може да започне једна држава, група држава, војни савез и коалиција ради потчињавања, неутралисања и разбијања једне државе или групе држава и остварења својих хегемонистичких интереса и циљева освајањем туђе територије и анексијом. Политички и други ратни циљеви агресора у освајачком рату могу да буду бројни и различити: 1) освајање и анексија туђих територија и поробљавање других народа; 2) стварање и очување колонија и зависних земаља ради извоза робе, капитала, прљавих технологија и „вишка“ становништва, и коришћења јевтине радне снаге и природних ресурса и појачане експлоатације; 3) преотимање туђих колонија или прерасподела колонија и зависних територија, вазалних држава и протектората и ширење интересних сфера; 4) разбијање, војно слабљење и онеспособљавање и упропашћивање конкурентске и супарничке државе и нације и пљачкање њених богатстава, као и обуздавање моћи неког амбициозног суседа који представља опасност и освета за нанету „увреду“; 5) скретање пажње сопственог народа с унутрашње економске и политичке кризе и незадовољства и спољна освајања ради задовољења великодржавних и хегемонистичких интереса и циљева; 6) рушење политичког система, државноправног поретка и власти и наметање марионетског режима, сопственог система и вредности другим народима и земљама; 7) спречавање неког поробљеног народа у империји да стекне своју независност, одржавање преосталих колонијалних поседа и неоколонијалних позиција и гушење антиколонијалних и народноослободилачких устанака; 8) потчињавање владе супарничке земље и заузимање и контрола извора нафте, гаса, руда и стратешких сировина, односно стицање поморске и друге превласти и контрола међународних поморских и трговинских комуникација; 9) прерасподела снаге и моћи и стицање регионалне, континенталне и глобалне (светске) хегемоније, односно неоколонијална и неоимперијална експанзија и ширење зоне доминације и интересних сфера и стицање економских предности и користи, и 10) уништење, масован прогон и „етничко чишћење“ неког народа и насељавање његове територије досељеницима итд. Поједини агресори у свом ратном походу могу да имају и по неколико ратних циљева, који се преплићу и допуњују, а који се могу мењати зависно од тока ратних дејстава и утицаја „треће стране“ и других околности.

Сагласно наведеним и другим ратним циљевима, освајачки ратови могу да се поделе на посебне подврсте, као што су: 1) анексионистички рат, који се води ради освајања суседних и других држава или делова

њихових територија и анексије; 2) колонијални рат, ради стварања система колонија и зависних земаља; 3) империјалистички рат, ради прерасподеле туђих колонија и стварања империје; 4) превентивни рат, ради одржавања војне и политичке равнотеже, стицања превласти, спречавања неког опасног суседа да превише ојача, редукције војне моћи и разбијања или спречавања да уђе у противнички војни савез; 5) интервенционистички рат, ради испуњења савезничке обавезе на страни агресора, подршке устаницима и побуњеницима у другој држави, и слично; 6) посреднички или представнички рат за који се ангажују снаге земље заступника и „сарадника“, који понекад може да буде подврста рата за интервенцију; 7) међудржавни и међународни верски ратови за превласт своје религије и политичке идеологије итд. У пракси се понекад преплићу поједине подврсте освајачког рата, а могуће је да такав рат садржи и неке елементе одбрамбеног рата. Такође, могуће је да освајачки рат изузетно прерасте у одбрамбени рат – када се промене ратни циљеви, однос снага зараћених страна и међународне околности у различитим периодима рата, и обрнуто – да се одбрамбени рат претвори у освајачки рат. У савременом периоду агресивни ратови су најчешће били коалициони и регионални по захваћеној територији и ангажованим снагама, а ређе локални – само између две мале и средње државе.

Методи отпочињања агресивних ратова такође су бројни и разноврсни. Агресија је понекад прикривана и оправдавана мотивима одбране угрожених права или нужне самоодбране, затим „заштите мањина“ у суседним и другим земљама, заштите „слабих држава“, пружања „несебичне“ помоћи и подршке идеји људских права, слободе и демократије, „националног уједињења“ и повратка „неправедно“ отргнутих територија итд. У припреми агресивног рата коришћена су разна средства и поступци, као што су: медијски рат, манипулације и пацифистичка пропаганда ради дезоријентације и слабења воље браниоца; пропаганда „локализације“ сукоба и његовог „смиривања“, подстицање и коришћење унутрашњих сукоба (национални, етнички, конфесионални, политички), стварање „пете колоне“ и подстицање сецесионизма и сепаратизма; закључивање „пријатељских“ споразума о ненападању или „вечном миру и пријатељству“ да би се успавала будност противника и вероломство и кршење споразума. Значајне су биле и разне претње и притисци, гранични инциденти, економске санкције, субверзивно ратовање, убацивање плаћеничких формација и терористичких банди итд.

Агресивним ратовима се угрожавају светски мир и безбедност, успоравају друштвени развој и напредак, и изазивају велике жртве и разарања, а они су и највећа опасност по независност и територијални интегритет малих и средњих држава. Такав рат је међународноправно забрањен и проглашен за злочин против мира. Повешом Уједињених нација и другим актима међународног права земље чланице су се обавезале да неће међусобно прибегавати сили и претњи силом, да ће све спорове и сукобе решавати мирним путем, да ће пружити помоћ

оној чланици која је нападнута и да ће се уздржати од давања помоћи свакој држави против које УН предузму неку принудну меру.¹⁷ Истовремено, Повелом УН признаје се државама право на ангажовање војне силе ради индивидуалне и колективне самоодбране уколико је на њих изведен оружани напад или други акт агресије ради сузбијања и сламања агресије.

Одбрамбеним ратом нападнута држава или група држава супротставља се агресору оружаном борбом и другим облицима борбе и отпора ради очувања и одбране слободе и независности, суверенитета, територијалне целокупности и уставног уређења и државно-правног поретка. Свака држава има право и дужност да се супротстави агресору, да држи оружане снаге ради одвраћања и одбране од евентуалне агресије и испуњења преузетих обавеза према међународној заједници. Висока одбрамбена способност и спремност оружаних снага за одбрамбени рат доприносе очувању мира, слободном развоју и напретку друштва, одвраћању од спољне агресије и постизању победе над агресором. Успешним вођењем одбрамбеног рата против нападача могу да се придобију савезници и стратешки партнери и осигура подршка и помоћ пријатељских и мирољубивих земаља и других напредних снага у свету.

Према социјално-политичкој суштини и ратним циљевима браниоца, одбрамбени ратови такође могу да се разврстају на подврсте, као што су: 1) одбрамбени рат у ужем смислу, који се води ради одбране земље и сузбијања и сламања спољне оружане агресије; 2) одбрамбено-ослободилачки рат ради ослобођења земље од окупатора, националног уједињења и стварања националне државе, реинтеграције и повраћања неправедно одузетих територија и успостављања некадашњих државних граница; 3) ослободилачко-револуционарни или револуционарно-ослободилачки ради протеривања окупатора и револуционарног преузимања власти у држави, и слично. У друштвеној пракси постоји реална могућност да се одбрамбени рат против завојевача претвори у освајачки рат ради анексије туђих територија променом циљева и карактера рата, што се у историји неколико пута и десило (одбрамбено-освајачки, освајачко-одбрамбени рат).

У оквиру одбрамбеног рата подразумевају се јединство и усклађени напори и активности свих субјеката и снага одбране, односно вођење оружане борбе и супротстављање у свим сферама друштвеног живота ради уништења, неутралисања, онеспособљавања и протеривања оружаних снага непријатеља. Основна обележја одбрамбеног рата у савременим условима јесу: приоритет оружане борбе и борбених дејстава и усклађивање с осталим облицима борбе и отпора; примена офанзиве и офанзивних операција, односно комбиновање свих видова и облика ратних и борбених дејстава и њихово вођење на целом ратишту; интензитет и непрекидност ратних и борбених дејстава до постизања

¹⁷ Повела Уједињених нација, чл. 2, у: Стеван Ђорђевић и други, *Грађа међународног јавног права*, књига прва, „Дневник“, Нови Сад, 1988, стр. 298.

ратних циљева; ослонац на сопствене снаге (и евентуалне савезнике и коалиционе партнере) и коришћење свих људских потенцијала и материјалних извора и добара за потребе рата. Изузетно, одбрамбени и ослободилачко-одбрамбени рат могу да буду испреплетени и са грађанским ратом, оружаном револуцијом, оружаном сецесионистичком побуном и иностраном војном интервенцијом на страни побуњеника и устаника, а ређе и на страни законите владе. То још више усложњава физиономију рата, његове одлике и динамику ратних дејстава и других акција. Крајњи исход савременог рата не зависи увек од резултата оружане борбе већ и од опште војне моћи победника, односа снага у свету и међународних околности и унутрашњих прилика у зараћеним странама, а пре свега од понашања великих сила и војних савеза.

Народноослободилачки, националноослободилачки или антиколонијални ратови су били посебна врста савремених ратова који су се водили после Другог светског рата између империјалних метропола и колонијалних народа у процесу деколонизације, тј. укидања колонијалног система и империја западноевропских великих и малих сила. То су били ратови угњетених народа против колонијалних сила и империјализма, у оквиру остваривања права потлачених народа на самоопредељење, слободу и независност. Ратови између империјалне метрополе и колонија били су специфични међународни, али не и међудржавни и грађански ратови. Они су понекад могли да садрже и елементе грађанског и револуционарног рата против неоколонијалног поретка – уколико би бивша метропола формирала марионетску власт и подржала је својим војним снагама у борби против антиколонијалног покрета. Политички су били оправдани и допуштени на основу Декларације УН о давању независности колонијалним земљама и народима 1514 (XV), од 14. децембра 1960, и Резолуције Генералне скупштине УН о примени Декларације 2465 (XXIII), од 20. децембра 1960. године.¹⁸ Та врста ратова је ишчезла после дефинитивног укидања колонијалног система у светским размерама.

Социјално-политички је значајна и подела ратова према карактеру и улози у историјском развоју друштва на *неправедне* и *праведне ратове*. Неправедни ратови су сви освајачки и контрареволуционарни грађански ратови, а друштвено оправдани су одбрамбени, народноослободилачки и револуционарни грађански ратови. Поимање *праведног рата* у ствари значи „разликовање између ратујућих страна чије је судјеловање у рату оправдано етички и правно, и оних за које се не сматра да имају правно и морално право да се прихвате оружја“.¹⁹ Та подела је важила у

¹⁸ Декларација УН о давању независности колонијалним земљама и народима од 14. децембра 1960, Резолуција Генералне скупштине УН о примени Декларације о давању независности колонијалним земљама и народима, у: Стеван Ђорђевић, и др. *исто*, стр. 335–337.

¹⁹ Hans Morgenthau, *Politics among Nations*, New York, 1953, (Наведено према: Владимир Иблер, *Међународни односи* – зборник радова, Загреб, 1971, стр. 399).

средњем веку, а привремено је била напуштена у 19. веку када је створен систем држава и империја и рат схваћен као прећутно право и *ultima ratio* државе и инструмент државне политике који се води према неким моралним и делимице правним правилима и обичајима. Та класификација је поново била реafirмисана у 20. веку, у процесу нарастања ослободилачких, антиколонијалних и револуционарних ратова, који су вођени ради остваривања права поробљених народа на самоопредељење, ослобођење и независан друштвени развој, с једне, и појаве мноштва освајачких ратова и иностраних војних интервенција, с друге стране.

Крајем 20. века подела ратова на праведне и неправедне поново је постала теоријски и политички проблематична јер постоје могућности злоупотребе такве класификације у прагматичне и агресивне сврхе светских моћника, који крше и заобилазе међународно право, насилно намећу своје интересе и нови међународни поредак путем „малих ратова“, војних интервенција, економских санкција, неконвенционалног ратовања и других средстава и облика примене политике силе и насиља у међународним односима. Западне силе, под вођством САД, сматрају да њихови интереси и сила имају апсолутну предност над међународним правом, истином, правдом и интересима других држава, те да имају самопроглашено „право“ на интервенцију ради наметања своје воље другима и господарења светом. Концепт „праведног“ рата као политичког средства у извесној мери је противуречан и могу да га злоупотребе велике западне силе, па чак и неке друге државе, које настоје да њиме оправдају своје агресивно понашање и примену политике силе и насиља, укључујући „правно и морално оправдан“ рат против „опаких“ и „непослушних“ влада и народа, геноцид и етничко чишћење „неподобних“ народа, иностране војне интервенције и субверзивно ратовање. Ипак, одбрамбени рат нападнуте државе – браниоца, правно је допуштен и морално оправдан и треба га сматрати праведним; то је антират и антинасиље.

Војна класификација ратова

Према величини и геополитичком значају простора, броју зараћених држава и другим критеријумима ратови могу да се поделе на три врсте, на локалне, регионалне и светске (општи, глобални) ратове.

Локални рат је врста међудржавног рата, у којем је агресор једна или више суседних држава или више држава изван региона, неки војни савез и коалиција или снаге неке међународне организације, а жртва агресије најчешће је једна земља. У локалне ратове се понекад убрајају и грађански ратови са значајним спољним учешћем или оружаном интервенцијом великих и регионалних сила, војних савеза и мултинационалних снага ради остваривања и заштите својих хегемонистичких интереса и циљева, а само изузетно и ради сузбијања агресије на неку земљу захваћену грађанским ратом. Локални ратови се воде конвенционалним оружјем, уз повремену употребу хемијских и биолошких борбе-

них средстава, а могућа је и селективна употреба тактичког нуклеарног оружја мале и веома мале снаге и других средстава ратне технике. Зависно од циљева, јачине и састава ангажованих снага, геополитичког и стратешког положаја зараћених страна и захваћеног простора бојишта и врсте употребљеног оружја, локални рат може имати различите размере, трајање, интензитет и начине извођења борбених дејстава и друге карактеристике. У њему се комбинују сви принципи ратне вештине, а особито активност и иницијатива, маневар, изненађење, безбедност или обезбеђење од изненађења, одржавање борбеног морала и јединствено командовање.

У новијем периоду локални ратови су вођени између малих и средњих држава, затим између великих и регионалних сила, као и између регионалних сила и малих држава. Најчешће су ипак вођени против малих и средњих ванблоковских држава, новоослобођених земаља и антиколонијалних покрета, на просторима на којима су се сукобљавали интереси суперсила и њихових војних савеза и у „сивим зонама“. Ратове између појединих суседних и других заинтересованих држава заступника често су подстицале велике и регионалне силе ради посредног остваривања својих интереса „туђим“ рукама. То су локални „посреднички“ или „представнички“ ратови путем армије земље заступника и „сарадника“ којој се пружа снажна војна, материјална и техничка помоћ и дипломатска подршка.

Велике и регионалне силе и војни савези, а пре свега западне силе и НАТО, ангажовали су се, и даље се ангажују, у локалним ратовима на разне начине: изазивањем и подстицањем међудржавних оружаних сукоба и унутрашњих конфликта и криза и дипломатском подршком агресије; наоружавањем и обучавањем једне од зараћених страна и упућивањем војних саветника и инструктора; упућивањем већих терористичких група, плаћеничких формација и „добровољаца“; обавештајним деловањем и достављањем података о противнику; логистичком подршком и обезбеђењем транспорта, комуникација и веза свом штићенику и зависнику; електронским и другим специјалним дејствима, паралисањем и уништењем руководећих центара и командних места и система веза противника; пружањем економске, финансијске, војне и техничке помоћи штићеницима; пружањем дипломатске, политичке и психолошко-пропагандне подршке зависницима и штићеницима; економском, ваздухопловном и поморском блокадом једне од ратујућих страна; давањем на коришћење својих база у иностранству за потребе штићеника; непосредном оружаном интервенцијом ангажовањем сопствених, савезничких (коалиционих) и мултинационалних снага, снага државе заступника и „сарадника“, и слично. Учешће делова оружаних снага великих и регионалних сила и војних савеза у локалном рату латентна је опасност да се он прошири и претвори у регионални, па и општи рат. Наведени облици прикривеног и отвореног учешћа страних сила у локалним ратовима на страни агресора могу да се квалификују као *прикривена агресија*, односно као инострана војна интервенција.

Основни циљеви које агресор настоји да оствари у локалном рату могу да буду: освајање и анексија делова туђих територија и задовољавање територијалних претензија и великодржавних тежњи; заузимање и контрола извора нафте, гаса, руда и стратешких сировина; стицање поморске превласти и контрола поморских и трговинских комуникација; спасавање пријатељских и „сарадничких“ режима, односно рушење нелојалних и довођење на власт послушних, марионетских гарнитура; рушење легалне владе и постојећег система и наметање сопствених облика друштвеног уређења; задржавање и проширивање зоне доминације, побољшање стратешких позиција и стицање регионалне надмоћности и хегемоније; ликвидација народноослободилачких и антиколонијалних покрета и задржавање појединих народа у политичкој и економској зависности, и друго. С друге стране, одбрамбени и народноослободилачки локални ратови имали су за њихове носиоце сасвим супротне циљеве.

Локални рат може да започне: претходном применом медијског, психолошко-пропагандног и информативног рата и субверзије ради слабљења жртве агресије; претварањем грађанског рата у међународни сукоб, тј. иностраном војном интервенцијом у грађански рат; изненадним оружаним нападом мирнодопског ешелона из сталних мирнодопских локација; нападом снага активираних на маневрима и великим војним вежбама; нападом после изведене делимичне или потпуне мобилизације оружаних снага; претварањем „мировне“ операције са мандатом Савета безбедности УН, или без тог мандата, у рат против једне стране у сукобу; бомбардовањем, ракетирањем и другим дејствима са великих одстојања по виталним објектима противника, и слично. Локалне ратове карактерише: масовно учешће људи и велики губици, првенствено цивилног становништва, и велика материјална разарања; примена свих врста савременог конвенционалног оружја, повећан утрошак муниције и проблеми логистике и позадинског обезбеђења; ангажовање оклопних и механизованих снага као носиоца удара и маневра; масовни удари авијације и ракетних снага и ангажовање ваздушнодесантних и поморскодесантних снага ради реализације стратегије муњевитог рата, односно примена стратегије дуготрајног исцрпљујућег рата од стране браниоца; примена различитих облика и начина вођења рата, укључујући фронтални, герилски и територијални рат, и револуционарно и неконвенционално ратовање; изазивање криза и унутрашњих сукоба и ангажовање снага интервенциониста, и друго. У будућности, локални ратови ће бити најчешћа врста рата између неразвијених земаља и земаља у развоју, и између високоиндустријализованих земаља и неразвијених земаља, а најмање су вероватни између високоразвијених земаља.

Регионални рат је врста рата на великом ратишту, које обухвата територију неколико држава и група држава, и које чини јединствену геостратешку целину. Агресор може да буде група средњих и малих држава, група великих сила, нека велика сила, војни савез и коалиција,

и снаге неке међународне организације. Жртва агресије може да буде нека регионална сила, група малих држава, група малих и средњих држава, а изузетно и нека значајна мала сила која није по вољи светских моћника. Регионални ратови могу да избију првенствено у подручјима где се сукобљавају интереси великих сила и њихових војних савеза и коалиција и у регионима у којима постоје кризна жаришта и унутрашњи оружани сукоби, нерешени територијални проблеми и други спорови и сукоби између суседних држава и ванрегионалних сила. Могу да започну проширивањем локалног рата, непосредним ступањем у рат више држава региона и континента, одлуком вођства неког војног савеза или коалиције или органа неке међународне организације. У регионалном међудржавном рату може да се изводи међународна војна интервенција под мандатом Савета безбедности УН или изван мандата ради ограничења или решавања сукоба.

Најчешћи циљеви агресора у регионалном рату могу да буду: војни пораз и насилно редуковање на минимум војне моћи неке регионалне, па чак и мале силе која смета светским силницима; одржавање и стицање регионалне хегемоније и доминације, ширење интересне сфере и потискивање утицаја супарника; насилно разбијање неке велике или регионалне силе и стварање на њеним рушевинама мноштва малих вазалних држава, и друго. И у регионалном рату заинтересоване државе могу да се посредно умешају и да пруже војну, техничку и другу помоћ и подршку некој од ратујућих страна, чиме регионални рат поприма још шире одлике. Интензитет и трајање борбених дејстава, начин ангажовања оружаних снага, врсте употребљеног оружја и друге одлике регионалног рата зависе од циљева, доктрина и стратегија зарађених страна, односа снага на ратишту и способности браниоца да се оружано борбом и свеопштим отпором супротстави агресору. Употреба тактичког и оперативно-тактичког нуклеарног оружја у регионалном рату стална је потенцијална опасност, првенствено ако у њему учествују снаге западних сила и њихових савеза и коалиција, па и снаге неких других сила које поседују нуклеарно оружје.

Светски, глобални или општи рат би био оружани сукоб међуконтиненталних размера, у којем би учествовале велике силе, западни војни савези и новоформиране војне коалиције, односно најважнији центри светске војне, економске и политичке моћи, највероватније уз неограничену употребу свих врста оружја у свим димензијама, укључујући и космос. Светски рат може да започне конвенционалним оружјем и да се претвори у нуклеарно-конвенционални рат селективном употребом нуклеарног оружја и средстава за његово преношење. Може да настане проширивањем локалног и регионалног рата, или изненадно и нагло – непосредним претварањем опште војно-политичке кризе у светски оружани сукоб највећих сила и других држава. Изузетно, светски или општи рат могао би да буде и само конвенционални рат, без употребе нуклеарног оружја, мада је мало вероватно да би се нуклеарна сила уздржала од примене тог оружја чак и против неке нуклеарне си-

ле. Многе државе би у такав рат биле увучене мимо своје воље и интереса, и то због свог геополитичког положаја и стратешког значаја.

У садашњим међународним условима и у догледној будућности светски или општи рат је мало вероватан и готово искључен, мада се предвиђа као могућност у стратешким концепцијама западних сила и Северноатлантског пакта. Светски нуклеарни рат би могао да избије услед неуспеха у одвраћању, погрешних процена намера и могућности супротне стране и превентивног нуклеарног удара, ескалације конвенционалног рата између великих сила, неповољне војностратегијске ситуације на главном ратишту или ратиштима и губљења контроле над употребом тактичког и оперативно-тактичког нуклеарног оружја у регионалном рату, или чак услед акцидента и евентуалне техничке грешке у сателитским, радарским, електронским и ракетно-нуклеарним системима и људске грешке у њима. Такав рат био би тоталан, свеобухватан, крајње одлучан, рушилачки и разоран. Тежиште масовних нуклеарних удара и разарања било би по нуклеарним средствима, главним групацијама оружаних снага, војноиндустријским центрима и војно-политичким руководством нуклеарних сила и њихових савезника, по њиховим снагама и војним објектима на територијама других земаља и стратегијским резервама. Превентивним или изненадним нуклеарним ударом стратегијских и осталих ракетно-нуклеарних средстава агресор би настојао да постигне предност у почетном периоду рата и повољан однос снага за даље вођење рата или да на самом почетку рата оствари политичке и стратешке циљеве. Највећи проблем за браниоца биће правремено откривање и одбијање изненадног ракетно-нуклеарног напада агресора и брзо доношење уништавајућег узвратног нуклеарног удара по његовим снагама и средствима.

С обзиром на катастрофалне последице и неизвесан исход – без победника и побеђених, светски нуклеарни рат је скоро немогућ и најмање вероватан, и не може да буде наставак или средство националне и међународне политике. Али, такав рат се предвиђа у доктринама западних сила и њихових војних савеза, а за његово вођење постоје велики арсенали стратегијског и оперативно-тактичког нуклеарног оружја и средстава за његово преношење (или лансирање) и поред споразума о његовом смањивању и забрани пролиферације. Припреме за ракетно-нуклеарни рат и нуклеарне претње користе се као политичка средства за стицање и одржавање глобалне и регионалне хегемоније, као вид нуклеарног одвраћања и застрашивања и облик економског исцрпљивања противника настављањем трке у наоружавању у новим формама и високим технологијама.

О још неким типовима ратова

Класификација ратова може да се изведе и према посебним и допунским критеријумима и специфичним обележјима. Према начину извођења, ратови могу да буду офанзивни, дефанзивни и мешовити (дефанзивно-офанзивни, офанзивно-дефанзивни), затим фронтални, те-

риторијални (партизански, герилски) и комбиновани (фронтално-партизански, партизанско-фронтални, противпартизански, противгерилски ратови). Према обиму циља и ангажованим снагама, рат може да има ограничени или радикални циљ, а постоји и „ограничени рат“, као и рат ради обарања противника (разбијање и уништење оружане силе противника), његовог изнуривања и исцрпљивања (неутралисање и слабење противникове војне моћи), односно уништавања и исцрпљивања истовремено, што је најчешћи случај. Рат с ограниченим циљем води се ограниченим средствима ради заузимања дела територије друге државе и анексије, редуковања војне моћи противника и промене односа снага у своју корист и изнуђивања разних уступака. Опет, рат са радикалним циљем срачунат је на освајање неке земље, разбијање њених оружаных снага и свргавање система и режима, присаједињења територије разбијене државе сили победници и њеним савезницима, а понекад и на разбијање једне државе и стварање на њеним рушевинама неколико нових државних творевина. Према дужини трајања ратних и борбених дејстава, рат може да буде краткотрајан или муњевит, дуготрајан и рат средњег трајања.

Ако се за критеријуме класификације узму интензитет борбених дејстава, обим примене оружаног насиља и карактер сукоба (међународни, унутрашњи, уз инострано мешање и интервенцију), ратови могу да буду високог, средњег и ниског интензитета. Наравно, „мали ратови“ или „сукоби ниског интензитета“ нису „ниски“ сукоби у погледу интензитета за мале и „слабе“ земље које су у њих уплетене. У сукобе ниског интензитета сврставају се герилско, револуционарно и неконвенционално ратовање, оружане побуне, субверзија, војна анархија и незаконито у појединим земљама, у којима се ангажују америчке и савезничке борбене снаге и друге институције ради пружања савезничке помоћи, борбене подршке и позадинског обезбеђења снагама земље домаћина, односно снагама побуњеничког покрета. Сукоби високог и средњег интензитета су, у ствари, ратови између нација и држава као субјеката међународних односа.²⁰

Према врстама употребљеног оружја и других средстава ратне технике и типовима непријатеља, ратови могу да буду: конвенционални, нуклеарни или ракетно-нуклеарни и мешовити (конвенционално-нуклеарни, конвенционално-хемијско-биолошки). У литератури се помињу и бактериолошки, биолошки, хемијски, метеоролошки и геофизички рат као специфичне и појединачне подврсте рата, у оквиру претходних врста ратова. Сагласно амбијенту извођења ратних дејстава и других акција, ратови се могу груписати као сувоземни или копнени, ваздушни, космички, поморски и подморнички, затим сведимензионални или интегрални, обавештајни, електронски рат, и слично.²¹ Са-

²⁰ Опширније видети: *Low Intensity Conflict*, Washington, D. C., 1986.

²¹ Опширније: *Intelligence and Electronic Warfare Operations*, Washington, D. C., July 1987; *Military Operations in Low Intensity Conflict*, Washington, D. C., December 1990; *Psychological Operations*, Washington, D. C., July 1987, etc.

времене теорије о рату и другим сукобима значајну пажњу посвећују и невојним средствима и поступцима у међународним односима, срачуна- тим на дестабилизацију, потчињавање и разбијање појединих држава, као што су: неконвенционално и нетрадиционално ратовање, економски и трговински рат, информативни и медијски рат, психолошко-пропаган- дни рат, неокортикални и психотронски рат итд. То нису ратови у традиционалном смислу, јер не садрже оружану борбу и борбена дејства оружаних снага, али су постали веома ефикасна средства једине прео- стале суперсиле и групе великих сила у стварању новог међународног поретка у њиховом интересу. Разуме се да локални и регионални ратови и оружани сукоби испод нивоа рата могу да буду повезани с религијским фундаментализмом, пролиферацијом оружја за масовно уништавање и средстава за његово лансирање, међународним тероризмом и разновр- сним организованим криминалом и иностраним мешањем.

Закључак

Ратови у савременом свету настају првенствено на политички турсним подручјима, где се сукобљавају економски и политички инте- реси великих и регионалних сила и преламају утицаји различитих цивилизација и култура. Рат у савременој епохи је најчешће свеобухва- тан, одлучан и интензиван оружани сукоб зараћених страна у којем се изводе ратна и борбена дејства оружаних снага и примењују друга средства и поступци ради покоравања противника и остваривања поли- тичких, економских и стратешких циљева. Може да буде међународни и грађански, агресивни и одбрамбени, са мноштвом подврста и мешови- тих форми, односно локални, регионални, континентални и светски, као и конвенционални и нуклеарни и комбиновани (конвенционално-ну- клеарни) рат. Разлози за ступање у будуће ратове биће углавном борба за изворе енергије и стратешких сировина, рудног блага и воде и за друге ресурсе који су неравномерно распоређени широм света, затим за контролу трговачких путева и поморских комуникација и за стицање тржишта и профита, као и реваншизам и ревизија граница или борба за територије и власт.

У будућности су могући локални ратови с ограниченим и радикал- ним циљем, а само изузетно и регионални ратови конвенционалног типа, уз претњу употребе оперативно-тактичког и тактичког нуклеарног оружја. Такви ратови могу да буду различитог интензитета и трајања, зависно од циљева и односа снага зараћених страна, начина и облика вођења и видова стратегијских дејстава, понашања појединих или групе великих сила, неког војног савеза и коалиције или неке међународне организације (њихово мешање и оружане интервенције, немешање и уздржавање, и мирно посредовање). У евентуалном локалном и регио- налном рату у Европи, у широј зони Средоземља и на Средњем истоку највероватније би дошло до колективне оружане интервенције НАТО-а или мултинационалних снага са мандатом Савета безбедности УН или

без тог мандата, а изузетно и до индивидуалне оружане интервенције САД, у облику „савезничке помоћи“ једној од зараћених страна. Западне силе, посредним дејствима и нетрадиционалним ратовањем према нестабилним подручјима, изазиваће кризе и оружане сукобе и стварати услове за војне интервенције или „реаговање на кризе“ ради остваривања сопствених интереса и циљева. Речју, западне силе и њихови војни савези и државе сателити биће главни рушиоци мира или главни учесници у локалним и регионалним ратовима и оружаним интервенцијамa ради наметања мира у сопственом интересу.

Честа врста ратова у 21. веку биће грађански ратови, уз спољно учешће, а само изузетно и без иностране оружане и друге интервенције. Настајаће у државама које су суочене с бројним сепаратистички и сецесионистички одређеним националним мањинама и конфесионалним групама, као и у мултинационалним и мултиетничким и мултиконфесионалним државама федералног и унитарног типа, укључујући и земље западне и југоисточне Европе и Средоземља, Африке, Далеког истока и централне и југозападне Азије, суочене са борбом за очување територијалног интегритета, политичке независности и суверенитета. Сепаратистички покрети примењују „масовну стратегију“, односно стратегију стварања паралелних органа власти и незаконитих војних формација и терористичких организација, стратегију гериле и оружане побуне и стратегију интернационализације својих сецесионистичких захтева, ослањања на међународне чиниоце и инострану интервенцију.

Међународни локални и регионални ратови настајаће у будућности вероватно између држава различитог и истог типа цивилизације и са савезницима из исте или других цивилизација, особито у зонама „виталних интереса“ великих сила и у „сивим зонама“ и подручјима богатим природним ресурсима. То ће бити ратови између аграрних, индустријских и информатичких друштава и њихових оружаних снага које су на веома различитим степенима технолошке опремљености и борбених способности и могућности.

Савремени рат је постао тоталан сукоб зараћених страна и технифициран процес, у којем ће ратна техника и технолошка надмоћност имати све већи значај, уз истовремену високу обученост и оспособљеност људи да ефикасно употребе високотехнолошка оружја и опрему. Велики значај имаће модернизација и прилагођавање постојеће ратне технике новим захтевима, изналажење нових начина борбене употребе „старе“ технике, еволуција и изналажење нових начина вођења рата и изградња нове вештине ратовања примерене условима информатичког доба и нове, „четврте“ научно-технолошке и војнотехнолошке револуције 21. века. Повећан значај управљања, руковођења и командовања захтева стално усавршавање њихових метода, типова и начина, успостављање и поуздано функционисање јединственог командно-информационог и аутоматизованог информационог система, убрзан научно-технолошки прогрес, и јачање и изградњу унутрашње политичке и економске стабилности и народног јединства у земљи.